

Н.К. Місяць,
кандидат педагогічних наук, доцент;
В.Й. Білоус,
член-кореспондент Інженерної Академії України, викладач
(Житомирський державний університет)

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ОФТАЛЬМОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядається проблема гармонізації інтернаціональних та національних елементів у складі української офтальмологічної термінології.

Проблеми термінології незмінно привертають увагу вчених з огляду на те, що термін – це "ментально-логічний, лінгвокогнітивний системоутворювальний елемент логосу" [1: 167]. Саме йому надається провідна роль у пошуках істини, в безмежних процесах пізнання. У дослідженнях української термінології окреслюються тенденції її розвитку, розробляються критерії доцільності запозичень, визначаються перспективні способи творення національних термінів [2; 3; 4; 5]. На сучасному етапі розвитку українська наукова термінологія тяжіє до міжнародних стандартів, і водночас посилюється інтерес до власних національних надбань у мові. Тому проблема "свого і чужого" у терміносистемах окремих галузей знань, зокрема в офтальмології, актуальна і практично значуща.

Процеси глобалізації, що відбуваються у житті людства на межі ХХ – ХХІ століть, цілковито виключають абсолютну ізоляцію мов і, навпаки, спричиняють тісні мовні контакти, а відтак запозичення з інших мов. Поява у вітчизняній науці запозичених нових технологій, нової апаратури, препаратів, технічних засобів спричиняє активне поповнення термінології іншомовними словами [6: 63].

Зростання запозичень не може бути ізолюваним від процесів розвитку національної літературної мови, від процесів використання мови у процесі комунікації. Такі види мовленнєвої діяльності, як читання, переклад, коментування наукової та публіцистичної літератури, участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, конгресах, з'їздах, спільні наукові та технічні проекти, сприяють запозиченням іншомовних термінів. Іншомовне слово впевнено займає свою нішу в контексті сучасного суспільного та наукового життя.

Оскільки процес запозичення терміна – це переважно писемний шлях, остільки цілком можливим є свідомий вплив на формування терміносистем. Керування термінотворчим процесом може планувати в ньому як "інтернаціоналізацію", що полегшує міжнародне спілкування, так і "націоналізацію", що забезпечує національну самобутність мов. Наші дослідження процесу становлення і розвитку офтальмологічної термінології засвідчують, що з-поміж українських офтальмологічних термінів є найдавніші запозичення, наприклад, *амбліопія, карцинома, герпес, парез, глаукома, лейкома, ністагм, екзофтальм, блефарит, катаракта* тощо, проте чимало й таких, що мають глибоке коріння у народнорозмовній мові, наприклад, *зіниця, райдужка, очна щілина, слізне м'ясе, турецьке сідло, війчастий вінець, верхня і нижня повіки* тощо [7: 194 – 198]. Наявність іншомовних слів у терміносистемах містить одночасно і переваги, і недоліки. Спостереження за динамікою терміноодиноць іншомовного походження в лексиці окремих галузей знань – це необхідна передумова нормалізації фахової мови.

Важливо зазначити, що серед мовознавців існує два погляди на процес появи нових термінів. По-перше, поява нових термінів відбувається за такими ж законами, як і виникнення нових слів (підкреслюється саморегульованість процесу). По-друге, терміни можуть з'являтися як результат свідомої діяльності, що включає узгодження нових одиниць з існуючими у мові законами, відбір кращих зразків (підкреслюється свідомо регульованість процесу). Вчені відзначають, що з цих двох складових термінотворення активізувалися запозичення [9: 71]. Ця обставина загострює ряд питань: як сприймати збільшення запозичень, чи доцільно чинити опір запозиченням, якою мірою і як їх асимілювати, що вважати інтернаціоналізмами і як до них ставитися? [10].

Українці усвідомлюють себе частиною світової спільноти, що сприяє розвитку інтеграційних процесів в економіці, політиці, а відтак і в інших галузях життя суспільства, зокрема, мова реагує на це активізацією інноваційних процесів у лексиці та відповідно у термінології. Такі процеси, з одного боку, зумовлюють збільшення кількості запозичень, а з іншого – активізують резерви власної національної мови. Так, серед українських офтальмологічних термінів поряд з численними запозиченнями є такі, що досить переконливо заступають латинські анатомічні терміни, наприклад, *райдужка* (замість *iris*), *око* (замість *oculus*), *вія* (замість *cilia*), *кришталік* (замість *lens crystallina*), *зіниця* (замість *pupilla*), *рогівка* (замість *cornea*), *повіка* (замість *palpebra*) тощо.

У процесі гармонізації "свого" і "чужого" у термінології слід, на думку академіка І.К. Білодіда, враховувати те, що потреба засвоєння нових інтернаціональних елементів постає тоді, коли міжмовні тенденції до їх прояву збігаються з внутрішніми потребами та можливостями окремо взятої мови [11]. При цьому вчений підкреслював, що поповнення термінологічної лексики полегшує двомовне спілкування та заощаджує зусилля у процесі засвоєння будь-якої мови. Отже, можна говорити про те, що іншомовні запозичення, зокрема інтернаціоналізми, сприяють науковим контактам між ученими різних країн і можуть стати позитивним лінгводидактичним чинником.

Сучасні засоби зв'язку сприяють поширенню взаємовідносин між народами, що належать до різних культурно-історичних ареалів та забезпечують надзвичайно швидке поширення наукової інформації. Будь-яке досягнення, відкриття, дослідження може стати надбанням усього людства, всієї сучасної цивілізації. А це у свою

чергу викликає певні процеси не тільки у мові країни, де здійснено відкриття (адже нове явище слід назвати), а й у мовах народів, які отримали про це інформацію (як саме позначити нові назви, що називають нові реалії, у рідній мові). Наприклад, тканинні препарати, що виготовлені, досліджені та апробовані в Українському науково-дослідному інституті очних хвороб і тканинної терапії імені В.П. Філатова АМН України, є інноваційними і здебільшого мають українські назви, наприклад: препарат ФіБС, торфот.

Разом з тим українська офтальмологічна термінологія органічно засвоїла інтернаціоналізми, наприклад, *мікроблефарон*, *мікрофтальм*, *кон'юнктива* тощо. Серед запозичень не тільки слова, а й словотвірні афікси, наприклад, суфікс *-it-* (*-it-*) передає значення запалення, словотвірний компонент *-томія-* передає значення "операція розтину", а компонент *-патія* передає значення "хвороба", компонент *-метрія-* "вимірювання". Ці та подібні елементи використовуються поряд із власне українськими словотвірними компонентами, наприклад, *-подібний*, що передає значення "схожий на щось": склоподібне тіло, келихоподібні клітини, кільцеподібна ретинопатія, дископодібна, сектороподібна тощо.

Дослідники переконують, що включення в іншомовні терміни таких терміноелементів, які сприятимуть вмотивованості всього утворення, врахування фактора поширення терміна у сфері професійного спілкування, у тому числі у міжнародному масштабі, обґрунтовують іншомовне термінологічне запозичення [12]. Саме вмотивованість вони вважають найбільшою перевагою при виборі "свого" і "чужого" з-поміж термінів-синонімів. Так, цілком вмотивована автентична назва *райдушжа* (синонім: народна назва *веселкове перепно*) для частини судинної оболонки очного яблука, що розміщена попереду кришталика. У різних людей вона може мати різне забарвлення, за яким визначається колір очей: блакитні, зелені, сірі, карі, чорні очі. Цю палітру кольорів народна уява асоціювала з веселкою (веселкове перепно). Слово *веселка* в українській мові є синонімом слова *райдуга*, зменшувально-пестливе *райдушжа*, набувши термінологічного значення, втратило значення демінутивності. Подібне явище спостерігаємо також у термінах *кришталик*, *чашечка*. Народнорозмовна природа деяких українських анатомічних термінів робить їх образними, вмотивованими, завдяки чому вони зрозумілі широкому колу мовців, наприклад: *очна щілина* (подібна до щілини), *склоподібне тіло* (подібне до скла), *слізне м'ясе* (подібне до шматочка м'яса), *слізний струмок* (подібне до струмка), *слізний мішок* (подібне до мішка) тощо.

Таким чином, дослідження української офтальмологічної термінології переконує, що гармонізація її розвитку включає використання інтернаціонального та національного в ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буянова Л.Ю. Термин как единица логоса. – Краснодар, 2002. – 185 с.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000. – 216 с.
3. Зарицький М. Проблеми теорії і практики сучасного українського термінознавства // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 1.
4. Комова М. Українська термінографія. 1948-2000. – Львів, 2003. – 110 с.
5. Симоненко Л.О. Українська наукова термінологія: стан і перспектива розвитку // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. ІУ. – К., 2001. – С. 3–8
6. Наталія Овчаренко. Іншомовний термін у контексті сучасного українського мовлення // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. V. – К., 2003. – С. 60–65.
7. Наталія Місяць, Алла Білоус, Володимир Білоус. Українські анатомічні офтальмологічні терміни // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. ІУ. – К., 2001. – С. 194–198.
8. Наталія Місяць, Володимир Білоус, Алла Білоус. Українська офтальмологічна термінологія: тенденції розвитку // Лікарський вісник. – Чикаго, 2002. – С. 46 – 51.
9. Т. Лепеха. Про деякі проблеми української наукової термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. ІУ. – К., 2001. – С. 70–72.
10. Слабий Б. Чи необхідні чужоземні слова в українській термінології // Проблеми української термінології. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Львів, 2002. – № 453. – С. 44–48.
11. Белодед И.К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харьков, 1980.
12. Кияк Т.Р. Мотивированность как возможный критерий отбора и упорядочения терминов-интернационализмов // Научно-техническая информация. – Серия I. – 1985. – № 10. – С. 15–19.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Місяць Н.К., Білоус В.Й. Інтернаціональне і національне в українській офтальмологічній термінології.

В статті розглядається проблема гармонізації інтернаціональних і національних елементів в складі української офтальмологічної термінології.

Misyats N.K., Bilous V.I. The international and national in Ukrainian ophthalmological terminology.

The paper considers the problem of harmonization of international and national elements in Ukrainian ophthalmological terminology.